

УДК 37.015:311

Москалик Геннадій

Кандидат філософських наук (м. Кременчук)

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Комунікація розглядається як педагогічний дискурс у системі освіти.

Ключові слова: дискурс, комунікація, педагогічний дискурс, освіта.

Поняття дискурсу вперше було запроваджене основоположником трансформаційного і дистрибутивного аналізу Зеллігом Харрісом у 1952 році як надфразова одиниця в контексті інших одиниць та пов'язаної з ними ситуації [1, с. 22]. Лінгвісти фокусують увагу на проблемах дискурсивної активності, мовленнєвих дій носіїв мови. При цьому цікаво, що «увага до дискурсу як мовленнєвої діяльності та тексту як його результату, «інформаційного сліду»» [2, с. 11], не обмежилася, власне, лінгвістикою. До цих питань звернулися психологи, філософи, соціологи. Нарешті, становлення когнітивної лінгвістики стало закономірним результатом синтезу як внутрішньолінгвістичних, так і міждисциплінарних тенденцій у вивченні функціонування мовлення.

Популярність поняття «дискурс» у ланцюжку дисциплін, суміжних із теорією мовної комунікації, привела до того, що зміст, вкладений у це поняття, не завжди та не в усьому тотожний. На сьогоднішній день через свою складність та багатоплановість, чіткого та загальноновизнаного трактування дискурсу, що охоплює всі випадки його вживання, не існує. Різні тлумачення цього терміна успішно задовольняють понятійні потреби, привносячи дещо нове у традиційне уявлення про мовлення, текст, діалог, стиль та мову. Причину відсутності чіткості у тлумаченні дискурсу можна розгледіти, перш за все, у широті охоплення цим поняттям явищ, а також у тому, що кожна наука виділяє як ядро терміна ту його характерну рису, яка становить найбільший інтерес для даної галузі наукового знання. Більше того, навіть у рамках однієї парадигми знання нове поняття постійно знаходить додаткові характеристики, уточнюється, отримує різноманітні інтерпретації.

Дискурс створюють особистості. Вони беруть на себе ті чи інші комунікативні ролі, обмінюються мовленнєвими ходами і відповідно комунікативними ролями. Як зазначає І. С. Сусов, «мовленнєві акти, мовленнєві кроки та мовленнєві ходи є не тільки компонентами дискурсу, а й свідомими та цілеспрямованими актами певної особистості» [2, с. 10].

Поняття дискурсу тісно пов'язане з поняттям сучасної лінгвістики тексту. Поняття дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, який розмежував план оповідання (*recit*) та план дискурсу (*discours*)—мовлення. Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє «будь-яке висловлення, яке зумовлює наявність комунікантів: адресанта, адресата, а також наміри адресата певним чином впливати на свого співрозмовника» [3, с. 276].

У сучасній лінгвістиці це поняття трактується неоднозначно. Існуючі підходи до вивчення дискурсу можна звести до таких: «дискурс визначають через текст або текст—через дискурс» [4, с. 56], розуміють «як когнітивний процес, що регулює мовленнєву поведінку індивідів» [5, с. 17], як «послідовність взаємопов'язаних висловлень, об'єднаних спільністю цільового завдання» [6, с. 4], як «одиночку вищого, ніж речення, рівня, як ритуалізовані бесіду та мислення» [7, с. 157], як форму мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв'язок між мовцем та слухачем, як міжособистісну діяльність, як «складну комунікативну подію» [8, с. 137.], як «соціолінгвістичну структуру, яка створюється адресантом і адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [9, с. 175], як «інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, що є сукупністю процесу та результату, характеризується континуальністю та діалогічністю і містить екстралінгвальний і суто лінгвальний аспекти; в останньому, крім тексту, виділяють пресупозицію й контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний)» [10, с. 7].

Про мотивованість дискурсу говорить В. Кох, на думку якого, «дискурс—це будь-який текст (або частина тексту), в якому є ознаки одного й того ж конкретного мотиву [11, с. 163]. О. Т. Ішмуратов отожднює дискурс із певним видом тексту. Так, «дискурс—це текст, який містить міркування, тобто текст, в якому фіксується певний хід думки, а комунікативний дискурс—це текст, що містить взаємозалежні судження деяких суб'єктів» [12, с. 171].

Текст-дискурс ураховує комунікативну спрямованість, мовленнєву ситуацію, авторизацію з боку мовця, різноманітні прагматичні

параметри мовлення, взаємозв'язок загального і конкретного, нового й невідомого, об'єктивного і суб'єктивного тощо. Текстовою комунікативною одиницею, на думку Шинкрука, є дискурсивне висловлення, сегментована комунікативна реалізація простого чи складного речення, кореферентного з відповідним граматичним реченням [13, с. 57].

Зернецький П. В. визначає дискурс «як центральну інтегративну одиницю мовленнєвої діяльності, що в прагмалінгвістичному плані передбачає вивчення особливостей взаємодії мовного типу особистості, комунікативних ролей учасників комунікативного акту, а також прийомів, стратегій і тактик у комунікативних ситуаціях різного типу» [14, с. 75–76].

Одним із невід'ємних компонентів структури дискурсу, згідно з М. Л. Макаровим, є комунікативний контекст. Дійсно, будь-який дискурс контекстуальний, тобто відбувається у певних умовах, які впливають на характер його проходження. Аналіз дискурсу у відриві від контексту буде неповним, адже лінгвістика, яка вириває текст із реальної ситуації спілкування, не може адекватно аналізувати його зміст, оскільки сам сенс формується у процесі взаємодії знань адресата, інформації, яку він здобуває з контексту та лінгвістичного значення тексту як такого [1, с. 26].

Ще однією необхідною складовою діалогічного дискурсу є комунікативний контакт, без якого спілкування, яке розуміється як продуктивна комунікативна взаємодія між мовленнєвими особами, було б неможливим. Дослідники відзначають, що від того, як вирішуються завдання встановлення, підтримання та розмикання комунікативного контакту, залежить успіх конкретного акту спілкування [15, с. 129]. З формальної точки зору комунікативний контакт розглядається як сукупність елементів інтеракції, які сприяють організації комунікативного зв'язку між тими, хто спілкується. При цьому до сфери комунікативного контакту залучаються потенційні учасники інтеракції, загальний код та канал комунікації між ними. Друге, ширше трактування комунікативного контакту подане у працях, які розвивають когнітивний погляд на комунікативний контакт, який трактується як мисленнєва готовність суб'єктів вступити в інтеракцію.

Головною складовою комунікаційного контакту є сама комунікація. У науковій літературі існує численна група тлумачень терміна «комунікація». Напр.: «комунікація — механізм, за допомогою якого забезпечуються існування та розвиток людських стосунків, який охоплює всі розумові символи, засоби їх передачі у просторі та збе-

реження у часі (Ч. Кулі), комунікація — у широкому сенсі — соціальне поєднання індивідів за допомогою мови та знаків, установлення загальнозначущих наборів правил для різної цілеспрямованої діяльності (К. Черрі), комунікація — це акт відправлення інформації від мозку однієї людини до мозку іншої людини (П. Сміт, К. Беррі, А. Пулфорд), комунікація — специфічний обмін інформацією, процес передачі емоційного та інтелектуального змісту (А. Б. Звєгінцев, А. П. Панфілов)» [16, с. 418].

Уважно аналізуючи ці визначення, доходиш висновку, що це не є дефініції, які суперечать одна одній, вони лише доповнюють одна одну; кожне з визначень охоплює певний бік явища, даючи більш глибоке осягнення комунікації. Як зауважує український дослідник комунікації Г. Почепцов, «не варто перейматися тим, що існує сотня дефініцій» [17, с. 18]. Навіть той факт, що під комунікацією здавна розуміють ще й засоби транспорту, фізичного зв'язку (пошта, телефон, віз, коні, човен, потяг, річка, канал, море, каналізація тощо), зовсім не означає, що фізичні й знакові комунікації — абсолютно різні терміни. Ідея зв'язку в спілкуванні є домінуючою, і це дало підстави так широко вживати термін комунікація — на позначення засобів зв'язку взагалі.

Комунікація (спілкування, рос. общение, англ. communication) — це зумовлений ситуацією й соціально-психологічними особливостями комунікаторів процес встановлення і підтримання контактів між членами певної соціальної групи чи суспільства в цілому на основі духовного, професійного або іншого єднання учасників комунікації, який відбувається у вигляді взаємопов'язаних інтелектуально-мисленневих та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою й дискретних у часі й просторі, — тобто у вигляді актів мовлення, актів паралінгвістичного характеру й психофізіологічного впливу, актів сприймання та розуміння і т. ін., що пов'язані з процесами збору фактів, їх зберігання, аналізу, переробки, оформлення, висловлення та при потребі поширення, сприймання і розуміння, відбуваються з використанням або без нього різних знакових систем, зображень, звуків (письмо, жести, міміка та ін.), засобів комунікації (газети, журнали, аудіовізуальні програми й т. ін.), засобів зв'язку (телефон, телеграф, транспорт тощо) і результатом яких є конкретна інтелектуально-мисленнева й емоційно-вольова поведінка співрозмовника, конкретні результати його діяльності, прийняті ним рішення, що задовольняють членів певної соціальної групи або суспільства в цілому.

Комунікація може бути усною, письмовою або друкованою. Якщо усна комунікація дає можливість швидкого реагування обох сторін та передає всі нюанси особистого спілкування, то письмова та друкована здебільшого обслуговують публічну, організаційну та масову комунікацію. Особливу роль у цьому відіграють сучасні комунікаційні системи, такі, як Інтернет, де, сказати б, «електронна» комунікація досягла майже необмежених можливостей.

Водночас, усна комунікація є визначальною умовою освіти і є частиною дискурсу як центральної інтегративної одиниці мовленнєвої діяльності, що в прагмалінгвістичному плані, як зазначає П. Зернецький, передбачає вивчення особливостей взаємодії мовного типу особистості, комунікативних ролей учасників комунікативного акту, а також прийомів, стратегій і тактик у комунікативних ситуаціях різного типу [14, с. 81].

Дослідники відзначають, що «застосування формального й змістовного критеріїв у функціонально-стильовому аспекті має результатом виділення різних за жанром типів дискурсу — художнього, публіцистичного, офіційного, неофіційного» [18, с. 118], педагогічного.

К. Михальська розглядає педагогічний дискурс як «мовленнєву поведінку в тому класі мовленнєвих ситуацій, для котрих природа комунікативної події визначається як навчання та виховання у професійній та освітній діяльності» [19, с. 170–171]. На користь цієї позиції свідчить і В. Чернявська, розглядаючи науковий дискурс як «сукупність усіх наявних текстів, що вербалізують наукове знання як результат пізнавальної діяльності суб'єктів науки» [20, с. 13].

Проте в статті Н. Бурмакіної висвітлюється й протилежний підхід, висунутий, зокрема, А. Литвиновим. Згідно з ним, науковий дискурс розглядається в сукупності з педагогічним. При цьому береться до уваги та частина педагогічної комунікації, що реалізується в системі вищої освіти. У статті «Науковий дискурс у світлі міжкультурної комунікації» (с. лінгвіст наголошує, що в рамках НД можливі як рівноправна («симетрична») комунікація, так і «компліментарна» комунікація, характерна для освітньої діяльності, і при цьому відбувається передача інформації нерівному партнерові).

Таким чином, «педагогічний дискурс» — це процес мовленнєвого й невербального спілкування між тим, хто навчає, і тим, хто навчається; складниками цього процесу є суб'єкти спілкування — адресант і адресат (з певним набором особистісних характеристик), які мають відповідну інтенцію, встановлюють між собою контакт; повідомлення, що містить

навчальну інформацію; канал комунікації; контекст, що сприяє реалізації навчальної мети. Педагогічний дискурс—це зразок мовленнєвої поведінки у сфері навчання й виховання, що має своєрідну мету, суб'єктів спілкування, хронотоп, жанри комунікації, тексти, комунікативні стратегії.

Аналіз основних ознак педагогічного дискурсу дає змогу виявити такі його особливості, що полягають у: своєрідній суспільній меті (соціалізації члена суспільства, розширенню його пізнавальних можливостей у організованому навчальному процесі); особливостях психологічних характеристик суб'єктів педагогічного спілкування, що виявляється в мотивації діяльності (наприклад, пов'язаної навчанням мови чи опануванням мови для подальшого становлення особистості); хронотопі (єдності часу й місця, які характеризують те чи інше спеціально організоване заняття); цінностях, притаманних цьому виду спілкування як основі формування світогляду учня (шанобливе ставлення до слова); жанрах педагогічної комунікації (урок, семінар, лекція, тематичний вечір, екскурсія тощо); своєрідних прецедентних текстах (тексти підручників, прислів'я, приказки, загадки відповідної тематики, навчальні пам'ятки, схеми мовного аналізу тощо); особливостях застосування педагогічних стратегій.

Виходячи з цих посилок, можна говорити про соціокультурні ефекти педагогічного дискурсу як відносно окремих індивідів і малих соціальних груп, так і у відношенні великих соціальних спільнот і суспільства в цілому. Ці ефекти відображають здатність педагогічного дискурсу впливати на соціальну реальність (сприяючи відтворенню культури та / або соціальної структури, соціальних нерівностей і відносин) і підкреслювати суб'єктність педагога в процесі соціальних трансформацій. На наш погляд, вивчення педагогічного дискурсу, що має місце в сучасній освіті, необхідно для вдосконалення педагогічних практик, операцій і прийомів, з метою забезпечення високої якості освіти. Саме педагогічний дискурс є тим невидимим об'єктом вивчення, який може стати центральним у вирішенні багатьох проблем освіти і суспільства в цілому.

Педагогічний дискурс володіє особистісно розвиваючим потенціалом. Забезпечення умов активації внутрішніх резервів особистості, її успішного соціально-професійного становлення багато в чому залежить саме від педагогічного дискурсу. В цілому ж, всі уявлення про дискурс можна звести до декількох основних посилок, що впливають з його діяльнісної природи і стосуються його спрямованості на конкретні цілі.

Виходячи з цього, педагогічний дискурс може бути розглянутий як засіб: артикуляції ідентичності; артикуляції упереджень (соціально-класових, статусних, расових та ін); насадження влади та ідеології [21, с. 40–43]; трансляції культурних смислів, норм, цінностей і т. п.

Виходячи з цих посилок, можна говорити про соціокультурні ефекти педагогічного дискурсу як відносно окремих індивідів і малих соціальних груп, так і у відношенні великих соціальних спільнот і суспільства в цілому. Ці ефекти відображають здатність педагогічного дискурсу впливати на соціальну реальність (сприяючи відтворенню культури та / або соціальної структури, соціальних нерівностей і відносин) і підкреслюють суб'єктність педагога в процесі соціальних трансформацій. На наш погляд, вивчення педагогічного дискурсу, що має місце в сучасній освіті, необхідно для вдосконалення педагогічних практик, операцій і прийомів, з метою забезпечення високої якості освіти. Саме педагогічний дискурс є тим «невидимим об'єктом вивчення, який може стати центральним у вирішенні багатьох проблем освіти» [22, с. 11] і суспільства в цілому.

Отже, особливістю педагогічного дискурсу є те, що він може бути віднесеним до продуктивної діяльності, оскільки серед його обов'язкових компонентів особливу роль відіграє творчість. Надбання світової і вітчизняної педагогіки, сучасні науково-педагогічні дослідження та практичний досвід багатьох поколінь педагогів переконують у необхідності творчого елемента в педагогічному дискурсі. Специфіка педагогічної творчості полягає в тому, що її об'єктом і результатом є творення особистості, а не образу, як у мистецтві, чи механізму, конструкції—як у техніці. Педагогічний процес розглядають як спільну творчість (співтворчість) педагога й вихованця в ситуації педагогічної взаємодії, у процесі якої відбувається педагогічне перетворення людини.

Для педагогів, які працюють в інноваційному режимі, важливе значення має вивчення педагогічного досвіду. Особливий інтерес вони виявляють до таких його різновидів, як передовий і новаторський педагогічний досвід. Тому іншою особливістю впровадження педагогічного дискурсу є відповідність критеріям передового педагогічного досвіду. До них належать: актуальність—відповідність досвіду найважливішим на певному етапі проблемам навчання і виховання; новизна—наявність у теорії та на практиці раніше не відомих знань, форм і методів діяльності. Новизна властива не тільки науковим відкриттям, а й раціоналізації окремих аспектів педагогічної діяльності; результа-

тивність — підвищення рівня розвитку дітей у процесі застосування конкретного досвіду, оптимальне використання учителем (вихователем) і дітьми сил і часу для досягнення результату; стабільність — використання досвіду в діяльності інших педагогів протягом тривалого часу; раціональність — досягнення високих результатів за розумної інтенсифікації зусиль, засобів і використання часу; перспективність — можливість творчого наслідування досвіду іншими педагогами.

Педагогічний дискурс, будучи продуктом творчого пошуку, експерименту педагогів-новаторів, за певних умов може стати унікальним надбанням навчально-виховної системи.

Комунікаційний процес — це обмін інформацією між двома або більшою кількістю людей. Основні функції комунікаційного процесу полягають у досягненні соціальної спільноти при збереженні індивідуальності кожного її елемента. В окремих актах комунікацій реалізуються управлінська, інформативна, емотивна (така, що викликає емоції) і фактична (пов'язана з установленням контактів) функції.

У своїй основі процес комунікації становить процес руху інформації в ланцюгу «відправник — канал — одержувач», реального або потенційного зв'язку у формі діалогу, а також впливу на керований об'єкт, який досягається в результаті обміну повідомленнями.

Низький рівень комунікації в освіті може зумовлюватися міжособовими і організаційними бар'єрами. Існують внутрішні та зовнішні бар'єри.

Р. Якобсон виокремлює такі зовнішні бар'єри комунікації: «по-перше, соціальні бар'єри (несумісність нового з наявним досвідом і цінностями, прийнятими в суспільстві; стереотипи мислення педагогічного співтовариства); по-друге, організаційні бар'єри (протидія керівних органів освіти втіленню нововведень; відсутність координаційних центрів з розроблення та впровадження педагогічних інновацій); по-третє, методичні бар'єри (брак методичного забезпечення нововведення, недостатня поінформованість у галузі педагогічної інноватики); по-четверте, матеріально-технічні бар'єри (навантаження педагогів, побутові умови, рівень заробітної плати) [23, с. 315].

До внутрішніх бар'єрів належать психологічні (особистісні) бар'єри, які приховують глибинні особистісно-професійні проблеми. Психологічні бар'єри — психічні стани, що виявляються в неадекватній пасивності педагога, яка заважає здійснювати інноваційну діяльність.

Психологічні бар'єри виникають при спробі вийти за межі звичних способів розв'язання професійного завдання, надати перевагу іншій

точці зору. Вони постають як внутрішні перепони (небажання, побоювання, невпевненість тощо), що заважають людині виконувати певну дію. Використовуючи їх для самозахисту, людина зосереджується лише на тій зовнішній інформації, яка може бути нею засвоєна і не внесе тиме розлад в її душевний стан. Таке оберігання усталеного уявлення про світ заважає творчому процесу, налаштованості на пізнання, осмислення, використання і творення нового. Особистісний бар'єр є соціально-психологічним утворенням, його параметри змінюються у просторі й часі на різних етапах нововведення, в різних організаціях, у різних категорій працівників. Психологічні бар'єри існують як форма прояву соціально-психологічного клімату колективу в умовах інновацій у вигляді негативних психічних станів працівників, причинених нововведенням; як сукупність дій, суджень, понять, очікувань і емоційних переживань працівників, у яких усвідомлено чи неусвідомлено, приховано чи неприховано виявляються негативні психічні стани. «У педагогічному середовищі найчастіше проявляються організаційно-психологічні, соціально-психологічні, когнітивно-психологічні бар'єри.

Окрім бар'єрів до суперечності комунікативного процесу в галузі освіти можуть призвести і різнотипові помилки.

Досліджуючи педагогічне спілкування та комунікацію в умовах контакту вчителя з учнем, науковці виділяють помилки, «які були зумовлені хибними цільовими настановами щодо суттєвих особливостей досліджуваного феномену, індивідуальними характеристиками поведінки (інтенсивна жестикуляція, повільний або занадто швидкий темп мовлення, нерозвиненість гнучкості мислення), нерозвиненість емпатії (спроби поставити себе на місце певної вікової категорії учнів). До цього слід додати помилки педагога у словесних (монотонність мовлення, погана дикція, невміння використовувати інтонації, незнання ролі пауз, неправильність наголосів, часте мовчання) та безсловесних прийомах (скутість рухів, відсутність виразних жестів, невиразність погляду).

Таким чином для плідної комунікації необхідні наступні умови: 1) комуніканти повинні мати певний загальний запас знань (тезаурус); 2) повідомлення має бути несуперечливим і осмисленим (стосується вербальної комунікації); 3) необхідно забезпечити коректність запитань і однозначність відповідей; 4) слід реалізувати умову мінімальної комфортності комунікації: темпоритм (співвідношення довжин пауз і повідомлень) повинен бути зручний для людей, що спілкуються, а форма комунікації повинна виключати нанесення образи партнеру.

Список використаних джерел:

1. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров—М.: ИТДГК «Гнозис», 2003.—280 с.
2. Сусов И. П. Введение в языкознание / И. П. Сусов.—М.: Восток—Запад, 2006.—382 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист.—М.: Прогресс, 1974.—447 с.
4. Зильберт Б. А. Социопсихологическое исследование текстов радио, телевидения, газеты / Б. А. Зильберт, В. Г. Костомарова.—Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1986.—211 с.
5. Кубрякова Е. С. Виды пространства и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время: материалы науч. конф.—М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997.—С. 15–26.
6. Мороховский А. Н. К проблеме текста и его категориальных признаки / А. Н. Мороховский // Текст и его категориальные признаки.—К.: Киев. гос. пед. ин-т, 1989.—С. 3–7.
7. Hatin V. Discourse and the Translator / V. Hatin, I. Mason.—London, New York: Longman, 1990.—258 p.
8. Арутюнова, Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева—М.: Сов. Энциклопедия, 1990.—С. 136–137.
9. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Почепцов Георгий Георгиевич.—М.: К.: Рефл-бук:Ваклер, 2001.—656 с.
10. Безуглая Л. Р. К вопросу об исследовательском корпусе в прагмалингвистике / Л. Р. Безуглая // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна.—2004.—№ 635.—С. 3–7.
11. Кох В. А. Предварительный набросок дискурсивного анализа семантического типа / В. А. Кох // Новое в зарубежной лингвистике.—М.: Прогресс, 1978.—Вып. 8.—С. 149–172, с.
12. Ишмуратов А. Т. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса / А. Т. Ишмуратов // Рациональність та семіотика дискурсу.—К.: Наукова думка, 1994.—С. 171–182 с.
13. Шинкарук В. Д. Дискурсивні висловлювання в сучасній українській мові / В. Д. Шинкарук // Мовознавство.—1996.—№ 6.—С. 56–61.
14. Зернецкий П. В. Единицы речевой деятельности в диалогическом дискурсе / П. В. Зернецкий // Языковое общение: Единицы и регулятивы.—Калинин: КГУ, 1997.—С. 89–95.

15. Войскунский А. Е. Коммуникативный контакт и средства его установления / А. Е. Войскунский // Оптимизация речевого воздействия: сб. науч. ст. — М.: Наука, 1990. — С. 128–152.
16. Шеляпин Н. В. Основы теории коммуникации: Учебник / Н. В. Шеляпин, О. Д. Шипунова, М. Ф. Шурупова. — М.: Гардарики, 2003. — 615 с.
17. Почепцов Г. Г. Информационно-психологическая война / Г. Г. Почепцов. — М.: СИНТЕГ, 2000. — 180 с.
18. Бондаренко А. Д. Современная технология: теория и практика / А. Д. Бондаренко. — Киев; Донецк: Вища шк., 1985. — 171 с.
19. Михальская А. К. Педагогическое речеведение: Словарь-справочник. Изд. 2-е, испр. И доп. / Под ред. Т. А. Ладыженской, А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. — М.: Флинта: Наука, 1998. — 312 с.
20. Чернявська Л. Соціальний простір у науковому дискурсі соціальних комунікацій / Чернявська // Соціальні комунікації. — 2012. — № 2. — С. 12–15.
21. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: підруч. / Ф. С. Бацевич. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
22. Бернштейн Б. Класс, коды и контроль: структура педагогического дискурса / Б. Бернштейн. — М.: Просвещение, 2008. — 272 с.
23. Якобсон Р. Речевая коммуникация: Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. Якобсон // Избранные работы. — М.: Прогресс, 1985. — С. 306–318.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2015 р.

Москалик Геннадий. Коммуникация как педагогический дискурс в системе образования

Коммуникация рассматривается как педагогический дискурс в системе образования.

Ключевые слова: дискурс, коммуникация, педагогический дискурс, образование.

Moskalyk Gennady. Communication as a pedagogical discourse in the system of education

Communication is seen as a pedagogical discourse in the education system.

Keywords: discourse, communication, pedagogical discourse, education.